

S. PROCHÁZKA, I. MACHÁČKOVÁ, J. KREKULE, J. ŠEBÁNEK a kol.: Fyziologie rostlin

Academia, Praha 1998, 488 stran, náklad a cena neuvedeny

Po letech jsme se dočkali české učebnice fyziologie rostlin. Asi bychom měli oslavovat – na světě je kniha, kterou si může pořídit každý student. Navíc nikoli přeložená, nýbrž veskrze domácí. A určitě bychom se v recenzi měli zamyslet nad tím, jak si my Češi stojíme vůči zbytku světa – ne-li ve vědě, tedy alespoň v psaní učebnic. V čem jsme jiní; v čem jsme možná lepší a v čem snad horší. A také zda samo úsilí o národní učebnici, tento *malý příspěvek k jazykovému chrámu i jazykové tvrzi*, není pouhým obrozeneckým anachronizmem, ač se nás autoři knihy pokoušejí přesvědčit o opaku. Recenzent je totiž (také) od toho, aby o takových krásných a vzletných tvrzeních recenzovaného autora pochyboval.

Recenzent to ale nemá lehké, protože neexistuje „správný způsob jak psát učebnici“. Způsobů je tolik co učebnic. Porovnáme-li tematicky příbuzné a podobně nazvané knihy se světovou reputací, zjistíme, že ani volba témat, která autoři shledávají hodnými zařazení, není dána předem. Už letmé prolisťování „naší“ *Fyziologií rostlin* naznačuje, že výběr námětů jejich šestnácti kapitol nevybočuje z mezí běžných zvyklostí. Sympatickým způsobem se vymyká snad jen úvod. Tam, kde se jiní věnují obecným otázkám vymezení oboru, jeho metodologie či poslání, zahajují naši autoři velice konkrétní kapitolou o historii rostlinné fyziologie v českých zemích. Ani v jiných oborech by neškodilo více takových „obrozeneckých anachronizmů“! Ostatní pojednávání témata odpovídají tomu, co čtenář od rostlinné fyziologie očekává. Tak jako u kterékoli jiné knihy by ovšem recenzent dle svého vkusu mohl namítat, že některému předmětu bylo věnováno příliš málo či mnoho prostoru. Nemyslím, že je to na místě: nehodlám se zabývat tím, o čem naše učebnice *není*, ale tím, o čem *je*. S jedinou výjimkou: škoda, že kromě stručného přehledu o struktuře buňky nebylo zařazeno také přehledné pojednání o struktuře a morfogenezi rostlinného těla na úrovni pletiv a orgánů.

Řečeno s vydavatelem naší učebnice, rostlinná fyziologie se zabývá *výkladem životních funkcí vázaných na struktury rostlinného organismu*; takový výklad by měl zahrnout a sjednotit pohledy z pozice biochemie, fyziky, anatomie, buněčné a molekulární biologie i genetiky. Zejména poslední dva přístupy jsou dnes středem pozornosti, a především tam se dají čekat podstatné objevy. Autorům se ale jen výjimečně podařilo začlenit do jednotlivých kapitol odpovídající poznatky genetiky a molekulární biologie. Místo toho zvolili řešení, které sami označují za východisko z nouze: na konec knihy zařadili samostatnou souhrnnou kapitolu, která se zabývá genetickou podmíněností fyziologických procesů. Tato kapitola je sice jednou z nejlepších, nutně se však vtírá otázka, zda vydavatelé neměli více naléhat, aby byly zahrnuty moderní metodické přístupy do *všech* kapitol, třeba i za cenu změn ve složení autorského kolektivu. Je těžké odůvodnit, proč se například v pasáži věnované diferenciaci a růstu květů (s. 372–377) najde sice dosti podrobný popis květních abnormalit vyvolaných nejrůznějšími experimentálními zásahy, o jejichž mechanismu se skoro nic neví, ale jen okrajová a pro pochopení naprosto nedostačující zmínka o studiu květní morfogeneze genetickými metodami, které představuje doslova jedno z paradigmatických témat moderní rostlinné biologie! Tento

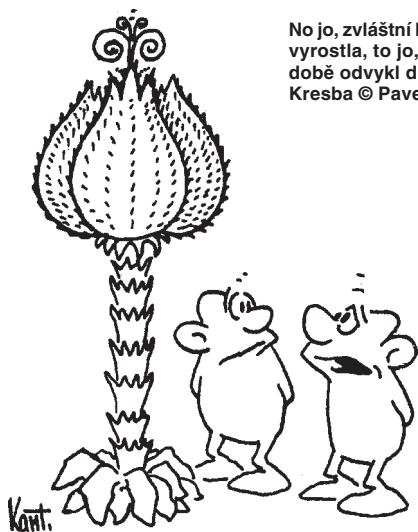
předmět je sice ještě jednou stručně zmíněn v závěrečné „genetické“ kapitole, avšak čtenář se těžko brání dojmu, že autoři jednotlivých kapitol spoléhali jeden na druhého a neměli jasnou představu o obsahu částí, které psal někdo jiný.

V této souvislosti se přímo vnučuje myšlenka, že učebnice lze sice psát různě, ale ty lepší bývají – podobně jako dobré vysokoškolské přednášky – nápadně často dílem malého počtu autorů. Dva či tři autoři snáze udrží jednotu stylu a souvislost příběhu, který má kniha vyprávět, než seskupení čtyř editorů a osmi dalších spoluautorů, jehož dílem je naše kniha. Početný kolektiv se neubrání překryvům obsahu jednotlivých kapitol (např. buněčný cyklus je probíráán jak v kapitole o struktuře a funkci rostlinné buňky na s. 46–49, tak v kapitole o růstu na s. 231–233) ani podstatně závažnějším mezerám ve výkladu (mechanismus otvírání průduchů je zmíněn v kapitole o vodním provozu na s. 82 s poznámkou, že bude vysvětlen v kapitole 4, čehož se ovšem čtenář tam ani jinde nedočká).

Lze ovšem předpokládat, že vysoký počet autorů, odpovídající spíše monografii než učebnici, s sebou navzdory zmíněným edičním nedostatkům ponese alespoň záruku spolehlivého „monografického“ zpracování a vysoké úrovně dílčích kapitol. Odborná úroveň se těžko posuzuje nezaujatě; je snad na místě, abychom se uchýlili k nějakému obecně uspokojivému „náhradnímu markeru“, kterým by – po vzoru dnes tak módní scientometrie – mohl být například původ a stáří zdrojů citovaných v seznamu literatury k jednotlivým kapitolám. Je znepokojující zjistit, že více než třetina (a v jednom případě dokonce i než polovina) citací ve třech z šestnácti kapitol odkazuje na články v mnohdy obskurních českých časopisech (jako třeba *Práce Mor. Přír. Spol. z r. 1942*), hesla v naučných slovnících, sborníky z lokálních konferencí, učebnice (mnohdy staré) či skripta, tedy evidentně na sekundární literaturu, někdy dokonce nerecenzovanou. Čtenář si nutně klade otázku, zda do vysokoškolské učebnice patří věci, které byly publikovány na Dnech rostlinné fyziologie v Nitře r. 1995 a nikde jinde. Naproti tomu u 8 kapitol činí podíl sekundárních či jinak „podezřelých“ zdrojů méně než 10 %. I kdyby nebylo (nutně subjektivního) dojmu ze čtení učebnice samotné, dospějeme už z těchto údajů k podezření, že odborná úroveň jednotlivých částí knihy bude dosti nevyrovnaná. Alarmující je pak zjištění, že se místy vloudilo – ať už vinou autorů, či redakčního zpracování – několik zavádějících formulací či vyslovených omylů. Jako modelový příklad elektrogenního aktivního transportu přes (rostlinnou) membránu je uváděna Na^+, K^+ ATPáza, typická pro buňky živočichů (s. 99). Zvláště „vyniká“ úvod-

Že ti to není trapné, práť se o slímáka s masožravou rostlinou!
Kresba © Pavel Kantorek

No jo, zvláštní květina vám tu přes noc vyrostla, to jo, ale já už si v poslední době odvykl divit se jiným věcem!
Kresba © Pavel Kantorek

ní kapitola, pojednávající o základech struktury a funkce rostlinné buňky (právě ta s více než 50 % sekundárních citací). Pojednání o průběhu mitózy v *rostlinné* buňce je v ní ilustrováno nekommentovaným obrázkem evidentně *živočišné* mitózy s centriolami (s. 47), a v zápětí následuje překvapivě anachronické (a citačně nikterak nedoložené) tvrzení, že v případě potřeby urychlené reparace poškozených orgánů se rostlinné buňky dělí amitoticky (s. 49). Na opačném konci pomyslného kvalitativního rozpětí ale najdeme moderně pojaté a didakticky elegantně pojednané kapitoly o různých aspektech růstu a vývoje a o fyziologii stresu, i již zmiňovanou závěrečnou „genetickou“ kapitolu, jejíž autor se nevyhýbá otevřeným (a právě proto zajímavým) tématům, jako jsou možné mechanismy epigenetických pochodů.

I když z naznačených důvodů nelze naši učebnici doporučit jako jediný zdroj informací pro samostatné studium rostlinné fyziologie, neznamená to, že by nemohla být neobyčejně užitečným zdrojem konkrétních znalostí pro studenta vedeného kvalitní vysokoškolskou přednáškou. Ještě užitečnější ovšem mohla být, kdyby byli vydavatelé věnovali přípravě věcného rejstříku alespoň tolik úsilí jako grafické úpravě knihy. Estetická stránka se skutečně podařila, o rejstříku to ale říci nelze, protože se v něm nenajdou důležité termíny jako *preprofázní svazek* či *fylotaxe*, i když se o nich v učebnici zevrubně hovoří. Nelze se prostě ubránit dojmům, že mnohé zůstalo nedotazeno.

Je to škoda, protože kniha, o které byla řeč, asi ovlivní myšlení celé generace biologů v míře, o které se autorům anglicky psaných učebnic ani nesní. Zůstane totiž – ze zcela přízemních hmotných důvodů – nejspíš v domácím prostředí bez konkurence. Nedělám si iluze, že by v nejbližších letech mohl nezbytnou grantovou podporu získat překlad některé ze světových učebnic či vydávání dalších českých knih na podobné téma, když přece už jednu máme. Nemá-li však (kterákoli) česká vysokoškolská učebnice zůstat pouhým obrozenským anachronismem, musí být napsána tak, aby obstála v tvrdé soutěži s texty světových autorů. Obávám se – a těžko se mi to píše – že *Fyziologie rostlin* by v této zkoušce moc šanci neměla, a s přetrvávající úctou k jejím autorům se míší něco jako smutek nad promarněnou jedinečnou příležitostí.

Fatima Cvrčková

RICHARD VAN DÜLMEN: Kultura a každodenní život

v raném novověku (16.–18. století). Dům a jeho lidé I., Argo, Praha 1999, 338 stran, náklad 2000 kusů, cena 298 Kč

Stále ještě ze sebe nemohu setřást ten neblahý zvyk psát recenze do Vesmíru, tak jak se to dělává: počty stran, názvy kapitol, drobné chyby, jazykové omyly – alibistické psaní, které je na nic v okamžiku, kdy píše čtenář čtenáři a nikoliv odborník odborníkovi. Nejlepší recenze se odehrávají v tramvaji či metru – lidé vám řeknou jen to, co je skutečně oslovilo, základní myšlenku, novost pohledu, dva tři důležité detaily – konečná stanice, prosíme vystupte. Informační revoluci si představují tak, že nebudou zavaleni miliardou písmenek, ale že nastoupím třeba do toho metra, do vagonu označeného například „Vesmír“, a tam mi nějaký nezaměstnaný odborník z Akademie věd či ze školství přeřiká poslední číslo v hutné a srozumitelné zkratce. To však není možné, a tak se pokusím výše uvedenou knihu uvést několika klipy.

Má čtyři hlavní části – dům a rodina, dětství a mládí, sňatek a manželství, stáří a smrt – a závěrečné kapitoly. Je určena těm čtenářům, které už nebaví dozvědět se, kolik hodin spal Napoleon před bitvou u Slavkova, jenž je unaven hvězdnými hodinami světaběhu, které stejně řídí Náhoda či Bůh, prostě něco neuchopitelného. Navíc bitva u Slavkova či ruská revoluce jsou nevědecké, protože se nedají reprodukovat, což by nám v každé jiné vědě než v historii velmi vadilo. Kocovina z dějin probíhá koncem století tak, že nás obecně unavují velké myšlenky, skvělé ideologie a prezidenti odkudkoliv. O to víc se teď snažíme pochopit, kde se vzalo manželství, jak se vyvíjel vztah k tchyni a kam kulturní lidé odkládají své staré rodiče. Prof. Dülmen (*1937) patří mezi ty slavné historiky, které zaujala právě ta „malá“ sociální historie. Proslul knihami o lidové zbožnosti, o bezcitnosti žen odkládajících své děti, o represích.

Citujme: *Dům – a nikoliv rodina – tvořil v raném novověku základní jednotku společenského života. Rodina v moderním smyslu slova vznikla až v 18. století. Dům nechránil pouze před chladem, vlhkem a ohrožením z vnějšku, ale byl rovněž místem, kde jeho obyvatelé pracovali, slavili, bavili se. U sedláků dům zahrnoval stáje a chlévy, u řemeslníků k němu patřily dílny, u kupců krám, sýpky a sklady se zbožím, u šlechty hospodářské budovy. Dům zároveň vytvářel chráněný prostor, oddělený od okolí zdí, okapem nebo plotem. Narušení tohoto prostoru bylo považováno za těžký prohřešek. Přísně se rozlišovalo mezi útokem na pána domu na volném prostranství a v jeho domě. Podobně přísně byl postihován i útok na dveře a okna domu. Veškeré dění v domě sice výlučně podléhalo pánu domu, avšak plnění jeho povinností bylo kontrolováno sousedy a vrchností. Obě strany měly zájem, aby pospolitost domu dobře plnila své úkoly, protože pouze funkční domácnost zajišťovala všeobecný řád. Dům byl stejně tak součástí života obce jako světa vrchnosti.*

Pod pojmem dům konečně rozumíme i společenství osob představované nejenom pánem domu se ženou a dětmi, ale také všemi, kteří bydleli pod jeho střechou. Základem domu jako sociálního, životního prostoru každého jednotlivce nebyla pouze pokrevní příbuznost, ale mnohem více právní jednota a pospolitost. V předmoderní společnosti nebyl jedním člověkem jako individuem, ale i jako člen domovního společenství, ve kterém žil. Teprve dům činil člověka členem společnosti. Kdo žil mimo něj, byl považován za bytost, která nikam nepatří, jak práv-

ně, tak politicky. Ctihodnost domu nezakládá majetek, nýbrž umění zacházet s ním ku prospěchu všech jeho členů.

Myslím, že z tohoto úryvku jsem se něco dověděl nejen o 17. století, ale také o problému této doby. Volili jsme svobodu, volili jsme individualismus, a asi jsme volili dobře. Ne každý však volil v rámci možné svobody dobrovolnou kázeň. Všude v Evropě nadá-

váme na politiku, ale může být lepší než souhrn jednotlivých domů? Zkušenost vojáka základní vojenské služby s průměrným vzorkem populace, zkušenost dítěte navštěvujícího školu na sídlišti, zkušenost cestujícího v přeplněném autobusu – není nakonec podivuhodné, jak dobře se k sobě (vesměs) chováme jako jedinci i jako národy, když uvážíme, v jakých domech žijeme?

Josef Babor

Zpackané vyznání starého pána

MARTIN KONVIČKA

V květnovém Vesmíru recenzoval A. Markoš knihu E. O. Wilsona *Konsilience – jednota vědění*. Měl k dispozici anglický originál, kniha však mezitím vyšla česky a její četba – zpočátku nadšená, pak rozpačitá, a nakonec znechucená – mě přiměla doplnit Markošův text o několik poznámek. Týkájí se jak Markošova hodnocení, tak českého vydání.

Nepřekvapuje, že A. Markoš jako řádně předpojatý antisociobiolog nenechal na Wilsonovi nitku suchou. V mnohém má pravdu: ze stránek *Konsilience* skutečně číší scientizmus, víra v osvícenský ideál i láska k vědeckému vnímání světa. Jenže právě o onu *víru* Wilsonovi jde a právě díky ní – tváří v tvář módnímu relativismu a skepticizmu – je jeho postoj sympatický. Celý text vsutku obhazuje přírodní vědy vůči vědám sociálním, Markoš však přehání, pokud tuto obhajobu nazývá *obranou*. Wilson sociálním vědám naopak podává ruku, vyzývá je ke spolupráci a líčí obzory, jichž by takovou spoluprací mohlo být dosaženo. Jestliže sociální vědy nehodnotí příliš lichořivě, vytýká jim, spíše než neschopnost „předpovědět rozpad sovětského impéria“, nedostatečný informační tok mezi obory, ideologické spory, politické ambice, přepjatou kmenovou loajalitu, a především odpor k představě hierarchického uspořádání poznání (přičemž z posledního přímo plyne jak nedostatečná heuristika humanitních věd, tak jejich nezájem o ty přírodní vědy, které se zabývají člověkem a mají k němu co říct). Kdo někdy potkal vsutku kovaného sociálního vědce, ví, jak to Wilson myslel. Jeho nabídky ke spolupráci ovšem nejsou ani originální (v téměř nezměněné podobě je vyslovil ve svých starších knihách), ani osamocené (většinu tezí formulovali r. 1992 podstatně brilantněji například L. Cosmidesová a J. Tooby ve své kritice standardního společenskovedního modelu). Spíše než jako obrana či výzva působí Wilsonova kniha jako *vyznání* stárnoucího pána, který nikdy neztratil mladistvou víru ve vědu a její možnosti. Ne náhodou patří k nejlepším pasážím autorovy vzpomínky na mládí (Kapitola I. a s. 78–82) či vzletně nadšený popis vědecké komunity provázený „uživatelskou příručkou“ redukcionizmu (s. 60–64). U autora Wilsonova formátu nepřekvapí (ani neurazí, pomineme-li zvlášť předpojaté čtenáře) snaha o renezančně-encyklopedický záběr probíraných témat. I ta charakterizuje jeho viktoriánsky-starosvětskou „zabejčenost“, s níž se v mladších letech pustil do syntéz vědy o sociálním hmyzu (1971), vědy o chování zvířat (1975), vědy o lidské přirozenosti (1978) i vědy o ochranné biodiverzitě (1992). Suma sumárum: Wilson si možná troufá, možná zjednodušuje, činí to však statečně a většinou ví, o čem mluví.

Což zjevně nevěděly autorky českého překladu. Ten vyšel v rekordně krátkém čase, za což by si Nakladatelství Lidové noviny zasloužilo pochvalu, kdyby nešlo o absolutně nejhorší překlad jejich Edice 21. Protože jsem sám – pro peníze – vyrobil několik zpackaných překladů z oborů, kterým nerozumím, snažil jsem se být k překladatelkám shovívavý. Nemohu však být shovívavý k odpovědnému redaktorovi (Štěpánu Kosíkovi),

který si neověřil, zda překladatelky vládnu alespoň středoškolskou znalostí biologie, a zcela opomenul v kraji rozšířený zvyk nechat překlad přehlédnout odbornému lektorovi. Čtenář se pak potýká se zrůdností jako „základní páry“ v DNA (původně *base pairs*, páry bází) nebo „deprese z pokrevního plození“. Trestuhodná nezalost problematiky vede například k zaměňování sacharózy se sacharázou při popisu enzymatického štěpení (s. 104 a 105), k významovému nerozlišování termínů *species* a *kind* (biologický a filozofický druh) či k matení pojmů *gen* a *alela*. Jinde zas překladatelky nemají tušení o existenci zavedených biologických termínů (užitých mimo jiné v ostatních překladech Wilsonových knih) a vynalézají neologizmy jako „genetická způsobilost“ (zdatnost), „rodový výběr“ (příbuzenský), a „smrtonosné geny“ (letální). Jestliže k těmto chybám přidáme minimální cit pro jazyk (opět omluvitelný tam, kde překladatel pracuje s textem pro něj nepochopitelným), získáme těžko čitelnou změň prošpikovanou nádherností typu: „...pokud existují v populaci dvě formy, neboli alely, se stejným genem...“ (s. 224) nebo „Objetí enzymu sacharózy, například, štěpí sacharóza na glukózu a fruktózu“ (s. 105). Když pak nešťastný čtenář, který se touto hrůzou prokousává, narazí na tvrzení, že „číslo 10 500 je více než počet všech atomů ve vesmíru“ (s. 145) a na rozkošný překlep „*Hommo sapiens*“ (s. 90), pochybuje nejen o duševním zdraví odpovědného redaktora, ale i o střízlivosti korektorů.

Celý překlad působí dojmem, že autor neumí psát. Jenže E. O. Wilson psát umí! Paranoik by si málem vytvořil teorii o spiknutí antisociobiologické lobby, která – s cílem definitivně zostudit starého klasika – podplátila nakladatelské redaktory. Mnohem parsimonnější vysvětlení však zní, že Nakladatelství Lidové noviny odfláкло svou práci. Případným čtenářům nezbyvá než doporučit, aby knihu (chtějí-li ji číst) nečetli v českém překladu. Jinak by mohli uvěřit, že to (socio)biologové všeměs nemají v hlavě v pořádku. □

Mravenečci, mravenečci, kolik vás to je a jak se všichni čile hemžíte! Jestlipak je mezi vámi také tolik pitomců?
Kresba © Pavel Kantorek

